

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

مجلة كلية الإلهيات في جامعة بينكول

Bingol University
Journal of Theology Faculty

ISSN: 2147-0774

Sayı: 11 | Yıl: 2018/1

Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (BÜİFD), yılda iki kez (25 Haziran/25 Aralık) basılı yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir.

Bu dergi ulusal TR DİZİN, İSAM, İDEALONLİNE ve ASOS veri indeksleri ile SOBİAD atf dizin tarafından taranmaktadır.

BÜİFD dergisinde yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları yayıncı kuruluşa ait olup, izinsiz kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama aktarılamaz.

Gazzâlî ve İlk Dönem Hanefi Usulcüleri Bağlamında Şer'u Men Kablenâ'nın Delillik Değerine Dair Bir İnceleme*

Süleyman TAŞKIN**

Geliş Tarihi: 21.11.2017, Kabul Tarihi: 04.12.2017

Öz

Şer'u men kablênâ, Hz. Muhammed'den önceki peygamberler vasıtasıyla bildirilen dini hükümler olarak tanımlanmaktadır. İslam âlimleri, Kur'an ve sünnette yer almayan hükümlerin Hz. Peygamber'in ümmeti için geçerli olmadığı hususunda ittifak etmişlerdir. Ancak bu hükümlerden Kur'an ve Sünnet'te kabul veya reddedildiğine dair işaret olmaksızın yer alanlar hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bu bağlamda özellikle Hz. Peygamber'in risaletinden sonra bu hükümlerle amel edip etmediği tartışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Konuya dair değerlendirme ve görüşleri üç kısma ayırmak mümkündür: (i) Hz. Peygamber, kendisine risalet görevi tevdi edildikten sonra eski şeriatların hükümleriyle amel etmiştir. (ii) Hz. Peygamber, kendisine

* Bu makale "Beşinci ve Altıncı Yüzyıl Hanefi Usulcüleriyle Karşılaştırmalı Olarak Gazzalînin Delil Teorisinde Şer'u Men Kablena ve Sahâbî Kavli" adlı yüksek lisans tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, (staskin@bingol.edu.tr).

peygamberlik bildirildikten sonra eski şeriatların hükümleriyle amel etmemiştir. (iii) Eski şeriatların hükümleri Müslümanlar için de bağlayıcıdır. Bunlar Hz. Muhammed (s.a.v.)'in şeriatı haline gelmişlerdir. Ortaya konan bu görüşler bağlamında farklı düşüncelere sahip olan Gazzâlî ve onun çağdaşı olan ilk dönem Hanefi usulcülerine ele alınması konunun daha iyi anlaşılması için iyi bir seçim gözükmektedir. Bu sayede hem Şafii ve Hanefi mezhebine bağlı alimlerin düşüncelerini karşılaştırma imkanı bulunmuş hem de konu, tartışmanın en sıcak dönemi bağlamında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fihik, Şer'u men Kablenâ, Debûsi, Gazzâlî, Semerkandî, Şeriat.

An Analysis of the Insanity Value of Şer'u Men Kablena With Respect to Gazzali and the Early Period Hanafi Scholars

Abstract

Şer'u men kablena is defined as the religious laws announced through the prophets prior to Muhammad. Islamic scholars have agreed that, the rules not stated in the Quran and Sunnah are not valid for the community of Muhammad. However, while these laws take place in Quran and Sunnah, these scholars are in conflict about whether they would be valid for us or not. In this context, the discussion mostly focuses on whether Muhammad followed these rules after his revelation. The views that have emerged after the evaluation of the issue can be divided into three: (i) When his prophecy was announced to him, Muhammad followed the rules of the previous religions. (ii) When his prophecy was announced to him, Muhammed did not follow the rules of the previous religions. (iii) Rules of the previous religions are also binding for Muslims. Because these have become the Sharia of Muhammad (peace be upon him). Within the framework of these views, it appears to be a good choice to focus on Gazzali and his contemporary early period Hanafi Scholars in order to gain a better understanding of the topic. In this way, the views of scholars from Shafii and Haafi sects could be compared and the topic was addressed with respect to the hottest times of the discussion.

Keywords: Canon MuLaw, Şer'u men Kablena, Debusi, Gazzali, Semerkandi, Sharia.

GİRİŞ

Kelime anlamı, *öncekilerin dinleri/şeriatları manasına gelen şer'u men kablenâ*, istilahta; *Allah'ın kendileri için meşru kılıp, Peygamberlerinin tebliğ ettiği ve kendisiyle mükellef oldukları hükümlerden bize nakledilenler*¹ olarak ta-

1 Muhammed b. Ali Şevkânî, *İrşâd'ul-fuhûl ilâ tahkiki'l-hakkı min ilmi'l-usûl*, (Beyrut: Dâru İbn Kesir, 2011), 779; Mustafa Dîb Buğâ, *Eserü'l-edilleti'l-muhtelef fiha fi'l-Fıkhî'l-İslâmî* (Dı-

nuylanmaktadır. Mütakellimîn metodunun önde gelen usulcülerinden Ebû Hâmîd Gazzâlî (505/1111) konuyla ilgili şer'u men kablenâ'yı *bizim şeriatımız tarafından neshedildiği açıklanmayan, önceki peygamberlerin getirdiği hükümler*² olarak tanımlamıştır. Şer'u men kablenâ yerine *öncekilerin şeriatı* anlamına gelen *şerâyi-i sâlife* tabiri de kullanılmaktadır.³

Bilindiği üzere Hz. Adem'den Peygamber'e (s.a.s) kadar birçok peygamber gönderilmiştir. Bunlardan bir kısmı eski şeriatlarla sorumlu tutulmuşken bir kısmı ise yeni bir şeriat ve kitapla gönderilmiştir. Şüphesiz peygamberlerin tebliğ etmiş olduğu îtikadî konularda herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Değişiklik ve farklılık, sadece ibadet, muamelat ve ceza konularında olmuştur.⁴ Ancak geçmiş şeriatlara ait hükümlerin, İslam hukuku ile alakaları ve bize nispetle ne derecede hüccet oldukları hususu eskiden beri tartışma konusu olmuştur. Konuya dair farklı bir takım görüşler ileri sürülmüştür. Bu ihtilaf ve görüş sahiplerinin zikrine geçmeden önce, temel ihtilaf noktasının açıklanması önem arz etmektedir. Çünkü öncekilerin şeriatleri çok çeşitli olup bunlardan bir kısmının bizim hakkımızda bağlayıcı olduğu, diğer bir kısmının bizi bağlamadığı hususunda ittifak edilmişken, üçüncü bir kısmın bağlayıcı olup olmadığı noktasında ihtilaf edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'te yer almayan hükümlerin, Müslümanlar için herhangi bir bağlayıcılığının olmadığı hususunda fakihler ittifak etmişlerdir.⁵ Aynı bağlamda, eski şeriatlara ait kitaplarda yer alan hükümlerin de bizim için bir bağlayıcılığı söz konusu değildir. Yani bunların bizim için hüccet olmadığı ve bunlarla amel edilmeyeceği ifade edilmektedir. Çünkü İslam inancına göre bu kitaplar tahrif edilmişlerdir.⁶

Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'te yer alan hükümlere gelince, bunları üç kısma ayırmak mümkündür:

Birinci Kısım: Kur'an veya Sünnet'te yer alıp önceki milletlere farz kılındığı gibi müslümanlara da farz kılındığına dair delil bulunan hükümler. Bunla-

---

maşk: Dâru'l-İmami'l-Buhari, ty.), 532. Konuya dair geniş bilgi için bk. İbrahim Kafi Dönmez, "Şer'u Men Kablenâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 39 (Ankara: TDV Yay., 2010), 15-19.

2 Ebû Hamîd Gazzâlî, *el-Mustasfâ min ilmi'l-usûl* (Beyrut: 1324), I, 245.

3 Ekrem Buğra Ekinci, *İslâm Hukuku Ve Önceki Şeriatler* (İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2003), 18.

4 Fahrettin Atar, *Fıkıh Usûlü* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1988), 96.

5 Zekiyüddin Şaban, *Usûlü'l-Fıkhi'l-İslâmî* (Beyrut: Dâru'l-Kütüp, 1971), 197.

6 Buğâ, *Eserü'l-edilleti'l-muhtelef fihâ*, 532.

rın bizim için geçerli olduğu hususunda ihtilaf bulunmamaktadır. Bunların meşruluğunun ve müslümanlar hakkında geçerli oluşunun kaynağı Kuran'ı Kerim ve Sünneti Nebîdir. Örneğin oruç böyledir.⁷ Konuyla ilgili ayette: “Ey inananlar, sizden öncekilere yazıldığı gibi (günahlardan) korunmanız için sizin üzerinize de oruç yazıldı” (el-Bakara, 2/183) buyurulmaktadır. Aynı şekilde namaz ve kurban gibi ibadetler de bu gruba dahildir.

İkinci Kısım: Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'te açıklanmakla birlikte önceki milletlere mahsus olup müslümanlar hakkında ise mensuh olduğuna dair delil bulunan hükümler. Bu çeşit hükümlerin müslümanlar için geçerli olmadığı hususunda alimler ittifak etmişlerdir.⁸ Enam suresinde geçen şu ayet bu kısma örnek verilebilir:

“De ki, bana vahyolunanda, (bu haram dediklerinizi) yiyen kimse için, haram edilmiş bir şey bulamıyorum. Ancak leş, yahut akıtılmış kan, yahut domuz eti-ki pistir- ya da Allah'tan başkasının adına boğazlanmış bir fısk (murdar olmuş hayvan) olursa başka (bunlar haramdır). Ama kim çaresiz kalırsa, (başkasının hakkına) saldırmamak ve (zorunluluk) sınırını aşmamak üzere (bunlardan yiyebilir). Çünkü Rabbin bağışlayandır, esirgeyendir. Yahudilere bütün tırnaklı (hayvan)ları haram ettik. Sığır ve koyunun da, yağlarını onlara haram kıldık; yalnız (hayvanların) sırtlarının, yahut bağırsaklarının taşıdığı, ya da kemiğe karışan yağlarını haram etmedik. Aşırılıkları yüzünden onları böyle cezalandırdık. Biz elbette doğru söyleyenleriz.” (el-En'âm, 6/145-146). Görüldüğü gibi, Yahudilere haram kılınan bazı yiyecekler, müslümanlara helal kılınmıştır.

Üçüncü Kısım: Kitap veya Sünnet'te zikredilmekle beraber Müslümanlar hakkında geçerli olup olmadığına dair bir delil bulunmayan hükümler.⁹ Mesela bir ayette şöyle buyurulmaktadır: “O (Hak Kitabı)nda onlara, cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ve yaralara karşılıklı kısas(ödeşme) yazdık. Kim bunu bağışlar (kısas hakkından vazgeçer)se o, kendisi için kefâret olur.” (el-Mâide, 5/45).

7 Buğâ, *Eserü'l-edilleti'l-muhtelef fiha*, 533; Abdülkerim Zeydan, *Fıkıh Usûlü*, trc. Ruhi Özcan, (İstanbul: Marmara Üni.İlahiyat Fak.Vakfı Yayınları, 1993), 247; Muhammed Ebû Zehra, *İslâm Hukuku Metodolojisi*, trc. Abdülkadir Şener (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1973), 294; Şaban, *Usûlü'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 198.

8 Buğâ, *Eserü'l-edilleti'l-muhtelef fiha*, 533; Zeydan, *Fıkıh Usûlü*, 247; Ebû Zehra, *İslâm Hukuku Metodolojisi*, 294; Şaban, *Usûlü'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 198.

9 Buğâ, *Eserü'l-edilleti'l-muhtelef fiha*, 534; Zeydan, *Fıkıh Usûlü*, 248; Ebû Zehra, *İslâm Hukuku Metodolojisi*, 294; Şaban, *Usûlü'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 199.

Bu üçüncü kısma dahil hükümlerin müslümanlar için de geçerli ve bağlayıcı olup olmadığı hususunda ihtilaf bulunmaktadır. Kimi âlimler bunların müslümanlar için bağlayıcı ve hukukumuzun bir parçası olduğu bazıları ise olmadığı görüşündedirler. Her iki grup da kendi görüşünü te'yîd eden deliller ileri sürmüşlerdir.¹⁰ Ayrıca üçüncü kısımda yer alan bazı alimlerce farklı görüşler de ileri sürülmüştür.

Temel olarak peygamberlerin daha önceki bir şeriatla veya yeni bir şeriatla yükümlü tutalabileceği hususunda görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Ancak âlimler arasında önceki şeriatların, Hz. Peygamber için bağlayıcı olup olmaması hususunda iki açıdan görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki şudur: Acaba Hz. Peygamber, daha kendisine risalet görevi tevdi edilmeden, önceki peygamberlerden birinin şeriatı ile mükellef miydi? Eğer O, kendinden önceki şeriatlara uymak zorundaysa, bu şeriat hangisidir? Bu konuda ileri sürülen görüşleri üç gurupta toplamak mümkündür:

1. Hz. Peygamber, kendisine vahiy gelmeden önce başka bir şeriate uymuştur.
2. Hz. Peygamber'in başka bir şeriate uyduğundan söz edilemez.
3. Hz. Peygamber'in, risâletinden önce başka bir şeriate uyması ihtimal dahilinde olup, bunun gerçekleşmesi aklen mümkündür ancak bu konuda kesin bir şey söylemek zordur.¹¹

Burada konunun netleşmesi adına şöyle bir mülahaza ileri sürülebilir: Hz. Peygamber bilindiği üzere ümmî bir peygamberdi. Eski kaynaklardan yararlanılması, bilgi edinmesinin imkanından behsedilemez. Dolayısıyla onun önceki şeriatlarla amel etmediği fikri daha doğru görünmektedir. Bununla beraber onun belki okuyarak değil ancak diğer insanlardan duyarak bunu yaptığı şeklindeki bir itiraza ise şöyle cevap verilebilir: Mekke'de Hz. Peygamber'e bunları öğretecek bir kişinin bulunduğunu söylemek tarihi gerçeklerle örtüşmemektedir.

Önceki şeriatlerin Hz. Peygamber için de bağlayıcı olup olmadığı hususunda görüş ayrılığına neden olan ikinci konu ise Hz. Peygamber ve ümmetin risaletten sonra, önceki şeriatlarla yükümlü olup olmadıklarıdır.¹²

10 Zeydan, *Fıkıh Usûlü*, 247.

11 Abdülaziz Muhammed Buhârî, *Keşfü'l-esrar an usûli Fahri'l-İslam el-Pezdevî*, thk. Muhammed Mu'tasım Billah el-Bağdadî (Beyrut: 1417/1997), III, 398; Şevkânî, *İrşadu'l-fuhûl*, 779-781.

12 Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, III, 398; Şevkânî, *İrşadu'l-fuhûl*, 782-785.

Zaten şer'u men kablênâ ilkesinden anlaşılan ve ihtilafa neden olan konu da bu ikinci maddedir. Zira birinci maddeyle ilgili olarak, bazı âlimler tavakkuf edip hiçbir görüş belirtmemişlerdir. Biraz önce de ifade edildiği gibi asıl tartışma konusu, Hz. Peygamber'in risâletinden sonrasını kapsamaktadır.

1. GAZZÂLÎ'DE ŞER'U MEN KABLENÂ

Gazzâlî'ye göre, 'şer'u men kablênâ' aslî delillerden değildir. Nitekim o bu düşüncesini, konu başlığına 'mevhum deliller' adı vererek şöyle belirtmiştir: "Aslî delillerden olduğu zannedilen deliller, sırasıyla 'bizden öncekilerin şeriatı (şer'u men kablênâ)', 'sahâbî sözü', istihsan' ve 'istislah'tır."¹³

Gazzâlî, Hz. Peygamber'in bisseten sonra önceki şeriatlerle amel edip etmemesi hususuna geçmeden, 'Hz. Peygamber, henüz kendisine vahiy gelmeden, önceki peygamberlerden birinin şeriatı ile mükellef miydi? Sorusuna cevap arar. Burada Gazzâlî ilk önce, bu konu hakkındaki farklı düşünceleri, daha sonra ise kendi görüşünü açıklamaktadır.

Kimi âlimler, Hz. Peygamber'in, kendisine vahiy gelmeden önceki peygamberlerden herhangi birinin şeriatı ile mükellef olmadığını söylemişlerdir.¹⁴ Gazzâlî bu görüşün, Mu'tezile'ye mensup âlimlere ait olduğunu belirtir.¹⁵

Kimi âlimler ise Hz. Peygamber'in önceki peygamberlerden birinin şeriatı ile mükellef olduğunu ileri sürmüşlerdir. Çünkü dini tekliflerden kaçmak ve şeriat nizamından ayrılmak, onu hafife almak demektir. Bu görüş sahipleri, Hz. Peygamber'in mükellef tutulduğu şeriatın hangi peygambere ait olduğu hakkında farklı görüşler ileri sürmüşler; bir kısmı, "O size, dinden Nuh'a tavsiye ettiğini... ..şeriat (hukuk düzeni) yaptı" (eş-Şûrâ, 42/13). ayetini delil getirerek Nuh'a; bir kısmı, "Doğrusu, insanların İbrahim'e en yakın olanları, ona uyanlar..." (Âl-i İmrân, 3/68). ayetini delil getirerek Hz. İbrahim'e nispet etmişlerdir. Diğer bir kısım âlimler ise, Hz. Peygamber'in, önceki dinlerdeki hükümleri nesheden Hz. İsa'nın şeriatıyla amel ettiğini savunmuşlardır.¹⁶

Hz. İsa'ya ait olduğu söylenen şeriatın muharref olduğu, dolayısıyla ona ittibâ edilemeyeceği fikrini ileri sürenlere Gazzâlî, şeriatın bir bölümünün

13 Gazzâlî, *Mustasfâ*, I, 245.

14 Gazzâlî, *Mustasfâ*, I, 246.

15 Gazzâlî, *el-Menhul min ta'likâti'l-usûl*, thk. Muhammed Hasen Heyto, (Dimaşk: 1980), 231.

16 Gazzâlî, *Menhul*, 231.

bozulmasının, tümünü ortadan kaldırmayacağı fikriyle karşılık vermiştir. Yine Hz. İbrahim'in şeriatının Hz. İsa tarafından neshedildiğini bu nedenle de, bu şeriata uyulamayacağını söyleyenlere ise İsa'nın bütün insanlara gönderildiğinin sabit olmadığını, Hz. İbrahim'in dininin, Hz. Peygamber'in de aralarında bulunduğu nesline değin yayılmış olabileceğini ifade ederek cevap vermiştir.¹⁷

Gazzâlî'ye göre, bu konuda ileri sürülen görüşlerin hepsi de aklen mümkündür; fakat fiilen vuku bulduğu kesin olarak bilinmemektedir. *'Pratik bir sonucu olmayan bu gibi hususlarda karanlığa taş atmanın bir anlamı yoktur'*¹⁸ diyerek konuyla ilgili tartışmaları anlamsız bulunduğunu ifade etmektedir.

Gazzâlî, Hz. Peygamber'in önceki şeriatlara uymadığını iddia edenlerin; *'şayet Hz. Peygamber, önceki dinlerden biriyle mükellef tutulup o dine göre davranmış olsaydı, o dinin mensupları bunu kendilerine nispet ederek bununla övünürler ve Hz. Peygamber'in, onların sembollerini kuşandığını yaygın şekilde naklederlerdi. Böyle bir şeyin olmaması, Hz. Peygamber'in, önceki dinlerden birine uymadığının kesin delilidir'* şeklindeki düşüncelerine karşı çıkmış ve onlara şu şekilde cevap vermiştir: *"Eğer Hz. Peygamber önceki şeriatlerle mükellef olmayıp onlarla amel etmekten uzak durmuş olsaydı aynı şekilde bu durumun da çokça rivayet edilmesi gerekirdi. Ancak böyle birşey söz konusu değildir."*¹⁹ Dolayısıyla, Hz. Peygamber'in önceki şeriatlardan biriyle amel edip etmediği kesin bir şekilde söylenemez.

Hz. Peygamber'in önceki şeriatlerle amel ettiğini savunanlar şöyle iki delil getirebilirler:

1. Hz. Musa ve Hz. İsa, mükellef olan tüm insanları kendi dinlerine çağırışlardır. Bu bağlamda Hz. Peygamber de bu genel çağırının kapsamına dahildir.

2. Hz. Peygamber, namaz kılıyor, hac-umre yapıyor, sadaka veriyor, hayvan boğazlıyor ve meyteden uzak duruyordu. Bu fiillerin aklın yönlendirmesiyle bilinmesi düşünülemez.²⁰ Dolayısıyla bunları önceki şeriatlardan öğrenmiş olma ihtimali yüksektir.

Gazzâlî ilk görüşü şu şekilde değerlendirir: Öncelikle, Hz. Musa ve Hz. İsa'dan tebliğlerinin genel oluşuna dair bir ifade nakledilmiş değildir. Çağrı-

17 Gazzâlî, *Menhul*, 232.

18 Gazzâlî, *Menhul*, 232; Gazzâlî, *Mustasfâ*, I, 246.

19 Gazzâlî, *Menhul*, 232; Gazzâlî, *Mustasfâ*, I, 246-247.

20 Gazzâlî, *Menhul*, 232; Gazzâlî, *Mustasfâ*, I, 247.

ları genel olsa bile bundan, onların şeriatını neshedecek peygamberler istisna edilmiş olabilir. Ayrıca Hz. Peygamber'in zamanı, önceki şeriatların fetret ve hükümlerinin nesih zamanı olup, bunları ayakta tutmak ve bunlara göre amel etmek imkânsız hale gelmiş ve Hz. Peygamber de zaten bu yüzden gönderilmiştir. Bir de onun, Hz. Musa ve Hz. İsa'nın şeriatlarının ayrıntısına dair delilin var olduğunu bilmesi söz konusu değildir.²¹

İkinci delil ise şu yönlerden geçersizdir: Öncelikle, bu hususların hiçbirisi mütevatir olarak nakledilmediği için bunların zanna dayalı kabul edilmesi mümkün değildir. İkinci bir husus, Hz. Peygamber, tahrîmin ancak haber yoluyla olacağına ve şer'in ortaya çıkmasından önce hükmün bulunmayacağına dayanarak hayvan boğazlamıştır, denilebilir. Meyteden kaçınması ise, tabiatından gelen bir tiksinti sebebiyle olabilir. Nitekim Hz. Peygamber, tabiaten hoşlanmadığı için keler eti yememiştir. Namaz ve hacca gelince; eğer Hz. Peygamber'in bunları ifa ettiği sabitse, bunların her ne kadar ayrıntıları silinip gitmişse de onun, önceki peygamberlerden nakledilen bilgilere dayanarak, teberrüken yaptığı söylenebilir.²²

Kısaca Gazzâlî, bi'setten önce Hz. Peygamber'in, önceki şeriatlerle amel edip etmediği hususunda kesin bir kanaate varamamış ve bu konuda söylenecek her sözün havada kalacağını ifade etmiştir. Nitekim bu görüşleriyle Gazzâlî, konu hakkında "tevakkuf" eden âlimler arasında sayılmıştır.²³

Gazzâlî, Hz. Peygamber'in bi'setten sonra önceki şeriatlerle amel edip etmediği hususunda, öncelikle konunun aklen ve naklen mümkün olup olmamasını tartışır. Ona göre Hz. Peygamber'in önceki şeriatlerden biriyle mükellef tutulması aklen mümkündür. Zira Allahu Teâlâ kullarını, ister önceki, ister yeni ve isterse de bir kısmı önceki bir kısmı yeni bir şeriatle mükellef tutabilir. Bunların hiçbirisi bizatihi veya taşıdığı bir mefsebetten dolayı imkânsız değildir. Bazı Kaderîler, her Peygamber'in mutlaka yeni bir şeriat ile gönderilmesi gerektiğini savunmuşlar ve bunu da şöyle delillendirmişlerdir: Eğer bir Peygamber herhangi bir yenilik getirmeyecekse, gönderilmesinde hiç bir yarar yoktur. Oysa Allahu Teâlâ, boş yere bir peygamberi

21 Gazzâlî, *Mustasfâ*, I, 247-248.

22 Gazzâlî, *Mustasfâ*, I, 248.

23 Bk. Seyfuddin Ebû'l Hasan Ali b. Ebi Ali Âmidî, *el-İhkâm fi usûli'l- ahkâm* (Kahire: Matbuatu'l- Maarif, 1332/1914), III, 187; Buharî, *Keşfü'l-Esrâr*, III, 398; Emîr Abdülaziz, *Usûlü'l- Fıkhi'l-İslâmî*, (Beyrut: 1418/1997), II, 468; İkinci, *İslâm Hukuku Ve Önceki Şeraitler*, 154-155.

göndermez. Bu yaklaşıma göre Kaderîlerin, bir şeriat ortadan kalktığında, biri onun dengi diğeri bazı fazlalıklar içeren iki şeriatle farklı iki peygamber gönderilmesini ve birinci Peygamberin bir topluluğa, ikincisinin ise hem bunlara hem de başkalarına gönderilmiş olmasını caiz görmeleri gerekir. Bu bağlamda muhtemeldir ki onların karşı çıktığı husus, önceki şeriatın tazeliğini korurken sonrakinin bir ilave getirmemiş olmasıdır.²⁴

Şurası gerçektir ki iki delilin birlikte kabulüne ve iki rasûlün aynı anda gönderilmesinin mümkün oluşuna delalet eden şey, bir peygamberin önceki bir şeriatla sorumlu tutulabileceğine de delalet eder. Nitekim Kur'an'da: "Biz onlara iki elçi gönderdik, onları yalanladılar, biz de (elçileri) üçüncü biriyle destekledik" (el-Yâsîn, 36/14). buyurulmaktadır. Aynı şekilde Allah, Musâ ile Harun'u, Dâvud ile Süleyman'ı göndermiştir. Bu bağlamda bir peygamberin önceki bir peygamberin şeriatı ile gönderilmesi, görme hususunda bir gözle yetinilebildiği halde, ikinci bir gözün yaratılmasına benzer. Diğer taraftan Kaderîlerin bu sözleri, Allah Telanın fiillerinde bir fayda mülâhazası üzerine kurulmaktadır, bu görüş keyfi bir iddia olmaktan öteye geçemez.²⁵ Dolayısıyla bütün bunlar göstermektedir ki, bu konu aklen mümkün gözükmemektedir.

Gazzâlî, böyle bir olayın aklen mümkün olduğunu ortaya koyduktan sonra, naklen mümkün olup olmaması hususunda şunları ifade etmektedir: "Bizim şeriatımızın önceki şeriatları bütünüyle neshetmediği, tartışmasız kabul edilen bir husustur. Örneğin bizim şeriatımız, iman etmenin gerekliliğini, zina, hırsızlık, adam öldürme ve küfrün haramlığını neshetmemiştir. Fakat Cenab-ı Hak bu haramları Hz. Peygamber'e yeni bir hitap ya da başka peygamberlere inen hitap ile haram kılmış, bunları devam ettirmekle mükellef tutmuş ve ona, sadece öncekilerin şeriatına aykırı hususlarda hitap indirmiştir. Dolayısıyla bir olay meydana geldiğinde, öncekilere aykırı bir vahiy gelmediği sürece, Hz. Peygamber'in onların şeriatıyla amel etmesi mümkündür. Tartışmanın özü budur,"²⁶ dolayısıyla bunun sem'an mümkün olduğunu da kabul etmek gerekir.

Her ne kadar Gazzâlî, Hz. Peygamber'e vahiy geldikten sonra, önceki şeriatlara uymasını aklen ve sem'an mümkün görmüşse de onun tercih

24 Gazzâlî, *Mustasfâ*, I, 247-248.

25 Gazzâlî, *Mustasfâ*, I, 248-249.

26 Gazzâlî, *Mustasfâ*, I, 250.

ettiği görüş, Hz. Peygamber'in kendisinden önceki hiç bir şeriatla mükellef tutulmadığıdır.²⁷ Zira şu dört yaklaşım bu gerçeği ortaya koymaktadır:

1. Hz. Peygamber, Muâz'ı Yemen'e gönderirken ona: '*Ne ile hükmedeceksin?*' diye sormuş, Muaz ise 'Kitap, Sünnet ve icthad ile hüküm vereceğim' demiştir. Muâz, Tevrat, İncil ve öncekilerin şeriatlarını zikretmediği halde, Hz. Peygamber Muâz'ı tasvip etmiştir. Şayet bunlar, hüküm kaynaklarından olsaydı, ancak konuya dair bunlarda da bir hüküm bulunmaması durumunda icthada gidilebilirdi. Burada, Muâz'ın Tevrat ve İncil'i zikretmeyişine gerekçe olarak, Kitap'ta bunlara başvurmayı gerekli kılan ayetlerin var olması gösterilebilir ancak söz konusu ayetlerin bu konuda delil olamayacağı açıktır. Tam tersine Kitap'ta, "Her biri için bir yol ve yöntem oluşturduk" (el-Mâide, 5/48) denilerek önceki şeriatların özel oluşuna vurgu yapılmaktadır. Yine Hz. Peygamber "*Şayet, Musa hayatta olsaydı, bana tabi olmaktan başka yapacağı bir şey yoktu*"²⁸ demiştir. Öte yandan Kitap'ta, Sünnete uymaya davet eden ve kıyasa delalet eden ayetler de vardır. Buna binâen Muâz'ın, Sünnet ve kıyası zikretmeksizin sadece Kitap'ı zikretmesi gerekirdi. Yok eğer neye göre hüküm vereceğini ayrıntılı olarak söylüyorsa, önceki şeriatların da zikredilmesi gerekirdi. Çünkü bunlar zikredilmeye değer şeylerdir.²⁹

İfade edilen bu görüşlere karşı çıkanların, 'Tevrat ve İncil, Kitap ismi altında mündemiçtir. Çünkü Kitap, her Kitap içine alan bir isimdir' iddialarını geçerli görmeyen Gazzâlî, Kitap ve Sünnet birlikte zikredildiğinde, Müslümanların aklına Kur'an'dan başka bir şey gelmeyeceğini ifade etmiştir. Ayrıca Muâz'ın, Kur'an öğrendiği gibi, Tevrat ve İncil'i öğrendiğine ve bunların tahrif edilmiş kısımlarını tahrif edilmemiş kısımlarından ayırmaya özen gösterdiğine dair bir bilgi mevcut değilken, onun 'Kitap' sözünden Kur'an'dan başka bir şey anlaşılması mümkün değildir. Şayet, Tevrat ve İncil'i öğrenmek gerekli olsaydı, bu durumda sadece bazı kısımları neshe edilmiş birer kitap olacağından ve bazı hükümlere kaynaklık edeceğinden, bütün sahabe bunu öğrenirdi. Kaldı ki, Kur'an da sadece bu gerekçeyle ezberlenmiştir. Hatta Hz. Ömer'i Tevrat'ın bir yaprağını incelerken gören Hz. Peygamber buna çok sinirlenmiş ve "*Şayet Musa hayatta olsaydı, bana tabi olmaktan başka yapacağı bir şey yoktu*" demiştir.³⁰

27 Bk. Gazzâlî, *Mustasfâ*, I, 251.

28 Ebû Muhammed Dârimî, *es-Sünen*, thk. Seyyid Abdullah El-Yemânî (Medine-i Münevvere: 1386/1966), 39.

29 Gazzâlî, *Mustasfâ*, I, 251-252.

30 Gazzâlî, *Mustasfâ*, I, 252.

2. Hz. Peygamber, şayet önceki şeriatlerle amel etmekle emrolunmuş olsaydı, zihâr, muhsan kişilerin recmi ve miras konularında kararsız kalmaz; vahiy beklemeksizin, o şeriatlara başvururdu. İlk önce, özellikle her toplum için zaruri olan hükümler konusunda önceki şeriatlara başvururdu ki bu hükümler Tevrat'ta bulunmaktadır. Bu konuda bilinen tek şey, Hz. Peygamber'in, recmin kendi dinlerine aykırı olmadığını göstermek amacıyla, zina eden Yahudilerin recmi hususunda Tevrat'a başvurmuş olduğudur.³¹

3. Şayet Tevrat, tıpkı Kur'an ve hadisler gibi öğrenilmesi, nakledilmesi ve korunması farzı kifaye olan bir hüküm kaynağı olsaydı, sahabenin hükümleri öğrenme hususunda, tıpkı hadislerin nakledilmesinde arayış içinde olmaları kendilerine vacip olduğu gibi, buna başvurmaları da vacip olurdu. Yine, avl, dedenin miras payı, mufavvıda, ümmü veledin satılması, şarap içme cezası, nesie ribâsı dışındaki ribâ, mut'a, ceninin diyeti, henüz taksitlerinden bir kısmını ödeyememiş mükâtebin hükmü vb. gibi kendilerine müşkil gelen ve hemen her dinde ve her kitapta bulunacak olan problemlerin çözümü için ona başvururlardı. O kadar uzun yaşamalarına, birçok olayla karşılaşmalarına ve birçok konuda tartışmalarına ve üstelik Abdullah b. Selâm, Ka'bu'l-Ahbâr ve Vehb b. Münebbih gibi, Tevrat hususunda sözlerine güvenilecek pek çok kişi müslüman olmasına rağmen, hiç bir sahâbînin Tevrat'a başvurduğu nakledilmemiştir.³²

4. Bütün ümmet, bu şeriatın öncekileri neshedici olduğu ve onların bir bütün olarak artık bizim peygamberimizin şeriatı haline geldiği hususunda mutabakata varmışlardır. Şayet Hz. Peygamber, başka bir şeriatla amel etmiş olsaydı, Şâri' değil, sadece haber verici olurdu ve şeriatın sahibi değil, nakledicisi olurdu. Ancak hemen belirtelim ki bu, zayıf bir yaklaşımdır. Çünkü bu yaklaşım mecaz ihtimali bulunan ve tamamı hususunda Şâri' olmasa bile bunların, kendi aracılığıyla biliniyor olma ihtimalini taşıyan bir yaklaşımdır.³³

Gazzâlî, karşıt görüşleri şu şekilde ifade eder: "Hz. Peygamber'in gönderilmesinin, önceki şeriatları neshetmek anlamına gelmeyeceğini, sonuçta bütün dinlerin aslının bir olduğunu, Hz. Peygamber'in öncekileri nesheden bir açıklamasının bulunmadığını ve dolayısıyla bizim şeriatımızda cevabını bulamadığımız konular

31 Gazzâlî, *Mustasfâ*, I, 253.

32 Gazzâlî, *Mustasfâ*, I, 253-254.

33 Gazzâlî, *Mustasfâ*, I, 255.

için önceki şeriatlara başvurulabileceklerdir."³⁴ Ayrıca, onların, bu konuda delil olarak getirdikleri bazı ayet ve hadislere de yer verir ve bunların, kendileri için delil olamayacağını ortaya koymaya çalışır.

Muhaliflerin dayanak olarak kabul ettikleri ayetler ve Gazzâlî'nin bunlara verdiği cevaplar kısaca şöyle ele alınabilir: Muhaliflerin delil olarak ileri sürdüğü ayetlerden bir tanesi, "İşte onlar (peygamberler), Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir. Onların yoluna uy" (el-En'âm, 6/90) ayetidir. Gazzâlî, bu ayetteki 'hüdâ'dan maksadın, tevhîd ve Allah'ın birliğine delalet eden aklî deliller olduğunu söylemiştir. Bunun iki nedeni vardır:

Birincisi, Allah, '*onlara iktidâ et'* dememiş, '*onların hüddâsına iktidâ et'* demiştir. Onların hüddâsı ise, kendilerine nispet edilmeyen delillerdir. Şeriat ise onlara nispet edildiği için, bu konuda onlara ittibâ etmek, iktidâ etmek anlamına gelir. İkincisi ise şudur: Onların şeriatları, birbirinden farklıdır. Kimisi nâsîh kimisi mensûhken Allah'ın, zikredilen peygamberlerin şeriatlarının tamamını emretmiş olması düşünülemez. Yine onların şeriatları çoktur. Hz. Peygamber'in bunları araştırma ihtimali ve zamanı yoktu. O halde Allah, '*onların hidâyetine uy'* sözleriyle, bütün peygamberler arasında ortak olan şeyi yani tevhîdi kastetmiştir.³⁵

Bu konuda ileri sürülen ikinci ayet, "Sonra sana, Allah'ı birleyerek İbrahim'in yoluna uy... diye vahyettik" (en-Nahl, 16/123) ayetidir. Bu ayeti, Hz. Peygamber'in Hz. İbrahim'in şeriatine göre amel ettiğini ileri sürenler³⁶ delil olarak getirmişlerdir ki, ilk zikrettiğimiz ayet bununla çakışmaktadır.

Diğer taraftan bu ayette hüccet de yoktur. Çünkü Allah "*sana vahyettik*" demektedir ki, ittibân vacipliği, başkasına değil, doğrudan Hz. Peygambere gelen vahye -ve onun içeriğine- yöneliktir. Ayette geçen '*ittibâ et'* sözü, "*onun yaptığı gibi yap*" demektir. Yoksa, '*ona ittiba et ve onun ümmetinden biri ol'* anlamında değildir. Millet sözcüğünün, tüm şeriatların kabul ettiği din, tevhîd ve takdîs anlamında olduğu düşünülürse, ikinci anlamın kastedilmediği anlaşılır. Bunun içindir ki Allahu Teâlâ; "*İbrahim'in milletinden, sadece nefsinde sefihlik bulunan yüz çevirir*" (el-Bakara, 2/130) demiştir ki, Hz. İbrahim'e muhalif olan peygamberlerin sefihlikle itham edilmeleri caiz değildir. Buna delalet eden diğer bir husus da, Hz. Peygamber'in, Hz.

34 Gazzâlî, *Menhul*, 233.

35 Gazzâlî, *Mustaşfâ*, I, 255-256.

36 Geniş bilgi için bk. Ebû Abdullah Bedreddin Zerkeşî, *el-Bahru'l muhît fi usûli'l-Fıkh* (y.y.: 1413/1992), VI, 43.

İbrahim'in milleti hakkında araştırma yapmamasıdır. Gerçi, Kitab'ı ve haberlerinin isnadı kaybolup gittikten sonra bu araştırmayı yapabilmesi de zaten mümkün değildir.³⁷ "O size, dinden Nuh'a tavsiye ettiğini... şeriat (hukuk düzeni) yaptı" (eş-Şûrâ, 42/13) ayeti, bu konuda, Hz. Peygamber'in Nuh'un şeriatine göre amel ettiğini ileri sürenler tarafından delil getirilmektedir ki, bu tutarsız bir yaklaşımdır. Zira yukarıda zikredilen ilk iki ayet buna muarızdır. Diğer yandan din, tevhiidden ibarettir. Ayette Nuh'un özellikle zikredilmesi ise, teşrif ve tahsis içindir. Hz. Peygamber'in, Nuh'un şeriatının ayrıntısına başvurduğu vâkî değildir. Kaldı ki, Nuh ilk peygamberlerden olup, onun şeriatı, arkasında iz bırakmadan silinip giden şeriatların başında gelirken bu başvuru nasıl mümkün olabilecektir! Bunlar bir yana, Allah, 'Nuh'a din olarak tavsiye ettiği şeyi sizin için meşru kılmıştır' demektedir. Şayet, Allah böyle demeyip de, 'size tavsiye ettiği şeyi Nuh için meşru kılmıştır' deseydi, belki bu onların amaçlarına daha uygun düşerdi. Ayetteki bu ifade, onların amaçlarının tersini açıkça belirtmektedir.³⁸

Muhalifler, "Gerçekten Tevrat'ı biz indirdik, onda yol gösterme (hüdâ) ve nur vardır, İslâm olmuş peygamberlerin kendisiyle hüküm vereceği..." (el-Mâide, 5/44) ayetinden yola çıkarak, peygamberler Tevrat'la hüküm vermeye çağrılıyorlar, o halde, Hz. Peygamber de bu peygamberlerden biri olduğuna göre, O da Tevrat ile hüküm versin, iddiasında bulunmuşlardır. Bu ayeti, Hz. Peygamber'in Hz. Musa'nın şeriatına uyduğunu ileri sürenler delil olarak kullanmışlardır.

Gazzâlî'ye göre, her şeyden önce ilk üç ayet bu ayete muarızdır. İkinci bir husus; ayette geçen 'nur' ve 'hüdâ', tevhiidin aslı ve peygamberlerin ittifak ettikleri diğer hususlardır; yoksa neshe maruz kalabilen hükümler değildir. Ayrıca, Allah sadece o dönemdeki peygamberleri kastetmiş olabilir veya ayet, emir kalıbıyla değil haber kalıbıyla gelmiştir. Dolayısıyla bunda hüccet yoktur. Son olarak, ayette kastedilen husus, peygamberlerin, Hz. Musa'ya gelen vahiy ile değil de, doğrudan kendilerine gelen vahiy ile hükmetmeleridir.³⁹

Muhalifler tarafından delil getirildiği ifade edilen son ayet ise, "Ve kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse, işte zâlimler onlardır" (el-Mâide, 5/45) ayetidir. Allah bunu Tevrat'tan bahsettikten sonra söylemiştir. Dolayısıyla ona uymaya işaret vardır.

37 Gazzâlî, *Mustasfâ*, I, 256-257.

38 Gazzâlî, *Mustasfâ*, I, 257.

39 Gazzâlî, *Mustasfâ*, I, 258.

Gazzâlî, bu ayetin onlara delil olamayacağını ifade ederek, bu ayetin gelebileceği muhtemel manaları şöyle zikreder: Ayet, ‘kim yalanlayarak ve inkâr ederek Allah’ın indirdiği ile hükmetmezse’ şeklinde anlaşılabilir. Yoksa ‘kim Allah’ın Hz. Musa’ya indirdiği ile hüküm vermezse’ şeklinde değildir. Veya ayette, Hz. Musa’nın ümmetinden olup, Allah’ın indirdiği ile hüküm vermesi kendine vacip olduğu halde, onunla hükmetmeyenler ile her bir Peygamber’in ümmetinden kendisine indirilene aykırı davrananlar kastedilmiş olabilir. Veya bu ayetin anlamı, ‘peygamberler, tebeyyet yoluyla değil, kendilerine özel bir vahiyle, Tevrat’ın benzeriyle hüküm verirler’ şeklinde olabilir.⁴⁰

Gazzâlî’nin konuya dair görüşlerini şöyle özetlemek mümkündür: “Kırılan bir diş hususunda kısas yapması istemiyle kendisine gelindiğinde Hz. Peygamber’in, “Allah’ın Kitabı kısasa hükmediyor. Ne var ki, dişin kısasıyla ilgili olarak Kur’an’da, Tevratla bulunduğu anlatılan ‘dişe diş’ sözünden başka bir şey yoktur” demesi, onun Tevrat’la hüküm verdiğini göstermez. Çünkü Kur’an’da “Kim size saldırırsa, onun size saldırdığı kadar siz de ona saldırın” (el-Bakara, 2/194) hükmü vardır. Dolayısıyla, diş meselesi de bu ayetin umumu altına dahildir.

Hiz. Peygamber, “Kim uyuya kalarak veya unutarak bir namazı kaçırırsa, o namazı hatırladığında kılsın”⁴¹ demiş ve “Beni anmak için namaz kıl” (et-Tâhâ, 20/14) ayetini okumuştur. Hâlbuki bu hitab Hiz. Musa’yadır. Bunun cevabı şudur: Hiz. Peygamber bunu, vacip kılmayı talil amacıyla zikretmemiş, fakat kendine vahyedilen ile vacip kılmış ve Hiz. Musa gibi kendilerinin de bununla emrolduğuna dikkat çekmiştir. Ayetteki ‘li zikrî’ sözü, ‘namazı vacip kıldığımı hatırlamak için’ anlamındadır. Şayet bu haber olmasaydı, akla gelen ilk şey, ‘Allah’ı kalp ile zikir’ veya ‘namazın vacipliğini hatırlama’ olurdu.

Bu konuda yer verilecek son hadis ise, Hiz. Peygamber’in, zina eden iki Yahudiye recm hususunda Tevrat’a başvurmasıdır. Ki bu başvuru, amel etmek için değil, recmi inkâr etmeleri hususunda Yahudileri yalanlamak içindir. Aksi takdirde İncil’e de başvurması gerekirdi. Çünkü İncil, Kur’an öncesinde, Allah’ın indirdiği son kitaptır. Zaten, bu olay haricinde Hiz. Peygamber Tevrat’a başvurmamıştır.⁴²

40 Gazzâlî, *Mustasfâ*, I, 258-259.

41 Tirmîzî, “Salat”, 10.

42 Gazzâlî, *Mustasfâ*, I, 259-260.

Netice olarak, Gazzâlî, Hz. Peygamber'in bi'setten önce, herhangi bir Peygamber'in şeriatına uyup uymama noktasında tevakkuf etmiş, bi'setten sonrası için ise, Hz. Peygamber'in önceki hiçbir şeriata uymadığı görüşünü benimsemiştir. Eğer "şer'u men kablenâ" dinin kaynaklarından olsaydı, Hz. Peygamber, kıyas ve diğer kaynakları açıkladığı gibi bunu da açıklardı. Ve Ashab da bu konuda birçok nakilde bulunur ya da ihtiyaç duyduğu anda bunlara müracaat ederdi ama böyle bir şey söz konusu olmamıştır.⁴³

2. İLK DÖNEM HANEFÎ USÛLCÜLERİNDE ŞER'U MEN KABLENÂ

Bu bölümde ilk dönem Hanefî usûlcüleri olan Ebû Zeyd ed-Debûsî (430/1039), Ebû'l-Yüsr el-Pezdevî (482/1089), Şemsü'l-Eimme es-Serahsî (483/1090) ve Ebû Bekr es-Semerkindî (539/1144)'nin konuyla ilgili görüş ve delillerine yer verilecektir.

2.1. Debûsî

Konuyla ilgili görüşlerine yer vereceğimiz ilk Hanefî usulcüsü Ebû Zeyd ed-Debûsî'dir (430/1038). Debûsî, şer'u men kablenâ hakkında her hangi bir açıklama yapmadan doğrudan âlimlerin konu hakkındaki ihtilaflarını ele almakta ancak bu görüşlerin kime ait olduğunu belirtmemektedir. O, konuya dahil olan âlimler arasındaki ihtilafları üç görüş altında değerlendirmektedir:

Birincisi, önceki şariatlar Rasûlullah için sübut bulmuşsa, nesh edilmediği müddetçe onun için de aynen devam eder, görüşüdür. Yani, yürürlükten kaldırıldığına (neshe) dair delil bulunmayan önceki şariatlar, Hz. Peygamber'in ümmeti için de bağlayıcıdır. Bu görüşü savunanlar, Allah'ın yükümlü tuttuğu bir şeriatın, yalnızca belirli bir zamanla sınırlı olduğunun (tevkîfî) ancak nass ile bilinebileceği görüşündedirler.⁴⁴ Dolayısıyla sınırlandırıldığına ve yürürlükten kaldırıldığına dair herhangi bir nass bulunmayan önceki şeriatların geçerliliği devam etmektedir.

İkinci görüş sahiplerine göre bir önceki Peygamber'in şeriatı, sonraki peygamberin gönderilmesi ile ortadan kalkar. Bir şeriatın umûmi oluşu, her zaman ve mekânda geçerli olduğunu gösteren bir delilin varlığıyla bilinir. Bu görüşü benimseyenlere göre, Allah peygamberleri yaşadıkları dönemdeki

43 Gazzâlî, *Menhul*, s. 234.

44 Ebû Zeyd Abdullah b. İsa Debûsî, *Takvimü'l-edille fi usulî'l-fikh*, thk. Halil Muhyiddin Meys (Beyrut: 1421/2001), 253.

kavimlere göndermiştir. Sonraki gelen peygamberler insanları kendi şeriatına davet etmiştir. Bir kişinin aynı zamanda iki peygambere icabet etmesi caiz değildir. Diğer taraftan aynı zamanda iki peygamberin gönderildiği de olmuştur. Onların şeriatları, kendileri ve yaşadıkları mekânlarla sınırlı kalmış, birinin şeriatı diğerini sınırlandırmamıştır.⁴⁵

Ayrıca, “Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol belirledik” (el-Mâide, 5/48) ayeti bunu açıkça ifade etmektedir. “Allah, Peygamberlerden şöyle söz almıştı: ‘Bakın, size Kitap ve hikmeti verdim, şimdi yanınızda bulunanı (Kitap) doğrulayıcı bir peygamber geldiğinde, ona mutlaka inanacak ve ona mutlaka yardım edeceksiniz!’” (Âl-i İmrân, 3/81) meâlindeki ayet ise Allahu Teâlâ’nın onları, diğer bir nebi geldikten sonra o nebînin ümmeti yerinde saydığını göstermektedir. Öyleyse bunların şeriatları gelen yeni bir Peygamberle son bulmaktadır. Nitekim Rasûlullah’ın Hz. Ömer’in elinde bir sahife görerek ona “Bu sahife nedir?” diye sorduğu, onun da “Tevrat” diye cevap vermesi üzerine, Rasûlullah’ın ona kızdığı ve “Eğer Musâ sağ olsaydı, ancak bana tabi olurdu” buyurduğu rivayet edilir.

Rasûlullah, hiç şüphesiz insanları kendi şeriatına çağırıyordu. Dolayısıyla Hz. Musâ’nın şeriatının onun şeriatıyla beraber bâki kalması mümkün olamaz. Çünkü o, insanları kendine davet ediyordu. Öyleyse, bir kimsenin inanması için farklı iki peygambere davet edilmesi mümkün değildir. Çünkü onlardan her biri özellikle kendisine tabi olmaya davet edecektir. Bu ise çelişkili bir durum doğurur.⁴⁶ Diğer taraftan, aynı zamanda iki yerde iki peygamber tasavvur edildiğine göre bunlardan her birinin şeriatı ancak kendi bölgesi ile sınırlı olur veya Hz. Lût’un, Hz. İbrahim’e tabi olduğu gibi⁴⁷ biri diğerine tabi olurdu.⁴⁸

Debûsî’nin yer verdiği üçüncü görüşe göre ise, önceki peygamberlerin şeriatı nihayete ermez, hak olarak kalır. Lâkin kendinden sonraki nebî için şeriat olmak kaydıyla kalır, görüşüdür. Çünkü Allah, sonraki ümmetlerin öncekilerin şeriatlarına tabi olmalarını bildirmiştir. Nitekim “De ki: “Allâh doğru söyledi, öyle ise dosdoğru, Allah’ı birleyici olarak İbrâhim dinine uyun” (Âl-i İmrân, 3/95) ayeti Hz. İbrahim’in şeriatının mânen hak olarak

45 Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 253.

46 Debûsî, *Takvîmu'l-edille*, 253.

47 “Bunun üzerine Lût ona inandı...” (el-Ankebût, 29/26).

48 Debûsî, *Takvîmu'l-edille*, 254.

devam ettiğini göstermektedir. Bu şeriat din olduğu gibi hak olarak da baki kalmış ve Hz. Peygamber açısından, vârise kalan miras mal gibi olmuştur. Sahibi vefat edince onun mülkiyetinden çıkıp arkasından gelen Peygamber'in mülkiyetine girer. Nebîler hakkında şeriat da tıpkı böyledir. Nitekim şu ayet buna bir delildir: "Size Kitap ve hikmeti verdim, şimdi yanınızda bulunanı (Kitap) doğrulayıcı bir peygamber geldiğinde, ona mutlaka inanacak ve ona mutlaka yardım edeceksiniz!" (Âl-i İmrân, 3/81) Bu ayette geçen "tasdik eden" kelimesi bu şeriatın baki olarak kalacağına; "ona mutlaka inanacaksınız" kelimesi de sonraki ümmetlerin o şeriata inanmalarının gereğine işaret etmektedir.⁴⁹ Ayrıca, bu ayetin delâletinden anlaşılıyor ki, Rasûllerden birinin şeriatı, diğeri için de geçerlidir. Nitekim Allah, "İşte onlar, Allâh'ın hidâyet ettiği kimselerdir. Onların yoluna uy..." (el-En'âm, 6/90) buyurmuştur. Ayette geçen "hüda" kelimesi, iman ve şeriatın her ikisine de şamildir. Çünkü "doğru yola tabi olmak" ancak bu ikisi ile birlikte olur. Diğer bir ayette de şöyle buyrulur: "Elif lâm mim. İşte o Kitap; kendisinde hiç şüphe yoktur; müttakiler için yol göstericidir" (el-Bakara, 2/2) mutlak ittikâ, iman ve şeriatla olur. Yine başka bir ayette ise şöyle buyuruluyor: "Gerçekten Tevrât'ı biz indirdik, onda yol gösterme ve nur vardır. İslâm olmuş peygamberler, onunla hüküm verirlerdi" (el-Mâide, 5/44) hüküm vermek ise ancak şeriatla olur.⁵⁰

Şu da var ki, Abdullah b. Abbas'a, Sa'd suresinde secde edilip edilmediği sorulunca "Hz. Davut secde etti" diye cevap vermiş ve "Peygamberimiz (s.a.s) de ona uymakla emrolundu" demiştir. Buna ilaveten, Hz. Peygamber'in yaptığı ilk recm de Tevrat'a göredir.

Aktardıklarımızdan da anlaşılacağı üzere, Debûsî'ye göre, bunlardan doğru olan görüş şudur: "Allah'ın diğer peygamberlerin şeriatlarından Kurân-ı Kerim'de bildirmiş olduğu hükümler, nesh edilmemiş ise, Hz. Peygamber'in şeriatı kabul edilir. Allah'ın bildirmedikleri ise, şeriat olarak kabul edilmez."⁵¹

Debûsî'ye göre, önceki şeriatlar bize ulaşıncaya kadar tahrifata uğramışlar ve birçok uydurma haberle doldurulmuşlardır. Ayrıca gayr-i müslimlerin bu ümmete düşmanca tutumlarından dolayı hile yapma ihtimalleri mevcuttur. Bu nedenle, önceki şeriatlarla amel edilebilmesi için, söz konusu hükümlerin,

49 Debûsî, *Takvîmu'l-edille*, 254.

50 Debûsî, *Takvîmu'l-edille*, 254.

51 Debûsî, *Takvîmu'l-edille*, 253.

nesh söz konusu olmaksızın Kur'an veya Sünnet ile bildirilmesi gerekir. Hz. Peygamber'in söylediği gibi, diğer Peygamberler yaşamış olsalardı kendisine tabi olacaktı. Önceki şeriatların tamamı Hz. Peygamber'le son bulmuş olup peygamberlik de kıyamete kadar onunla baki kalacaktır.⁵²

2.2. Pezdevî

Bu başlık altında görüşlerine yer vereceğimiz ikinci Hanefî usûlcüsü, Ebû'l- Yüsr el-Pezdevî'dir (482/1089). Pezdevî konuya dair görüşleri üç kısmında değerlendirmektedir:

1. Önceki şeriatlar, neshedildiğine dair delil bulunmadıkça bizim için bağlayıcıdır.
2. Delil bulunsa da bulunmasa da önceki şeriatlarla amel etmek gerekli değildir. Çünkü her şeriat muhatabını bağlar.
3. Önceki şeriatlar, kendi şeriatımız haline gelerek, bağlayıcılık kazanmaktadır.⁵³

Pezdevî, konu hakkındaki delilleri zikretmeden önce kendi görüşünü açıklamış ve bunlar arasında doğru olanın, üçüncü görüş olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: *"Allah ve Rasûlü tarafından, reddedilmeksizin bize ulaştırılan önceki şeriatlar, Hz. Peygamber'in şeriatı olarak kabul edilir ve bizim için de bağlayıcıdır."*⁵⁴

Kendi görüşünü bu şekilde açıklayan Pezdevî, *Usûl'*ünde konuya dair daha önce zikrettiği farklı görüşlere ait delillere de yer vermiştir. Buna göre;

Birinci görüş sahipleri, şu ayeti delil göstermektedirler: *"İşte onlar, Allâh'ın hidâyet ettiği kimselerdir. Onların yoluna uy..."* el-En'âm, 6/90). Ayetteki *"hüda"* kelimesi, hem imâna hem de şeriata delâlet eder. Bu da, önceki şeriatlardan Allah'ın Kur'an'da zikredip, Hz. Peygamber'in naklettiği hükümlerin bizim için de delil olduğunu gösterir. Burada kastedilenin Allah'ın dini olduğu ortaya çıkmaktadır ki, nerede ve ne zaman olursa olsun, Allah'ın dini tektir. Nitekim *"O'nun elçilerinden hiçbirini diğerinden ayırt etmeyiz"* (el-Bakara, 2/285) ve *"Sana da kendinden önceki Kitapı doğrulayıcı"*

52 Debûsî, *Takvîmu'l-edille*, 255.

53 Ebü'l-Hasan Ebü'l-Usr Fahrülislam Ali b. Muhammed Pezdevî, *Usûlü'l-Pezdevî*, Keşfü'l-Esrar içerisinde, thk. Muhammed Mu'tasım Billah el-Bağdadî (Beyrut: 1417/1997), III, 397-398.

54 Pezdevî, *Usûl*, III, 398.

ve onu kollayıp koruyucu olarak..." (el-Mâide, 5/48) ayetleri de bu hakikate işaret etmektedir.⁵⁵

İkinci görüş sahiplerinin delili ise, "Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol belirledik" (el-Mâide, 5/48) ayetidir. Bu ayette, Allah'ın her ümmete bir şeriat tahsis ettiği belirtilmiştir ve her ümmetin şeriatı kendi zamanını bağlar. Dolayısıyla önce gelmiş olan şeriat, sonra gelen ümmetler bağlamaz.⁵⁶ Pezdevî, bu iddiaya şöyle cevap vermiştir: "Aynı zaman diliminde, ancak farklı yerlerde gönderilen peygamberler olmuş ve bunların biri diğerine tâbî olarak gönderilmişlerdir. Nitekim Kur'an'da, İbrahim (a.s.) olayı anlatılırken, "Bunun üzerine Lût ona inandı..." (el-Ankebût, 29/26) denilmiştir. Yine Musâ ve Harun da buna örnektir."⁵⁷

Pezdevî, üçüncü görüş sahiplerinin konuyla ilgili getirdikleri delilleri ise şu şekilde zikreder: Hz. Peygamber şeriatın sahibidir. O'nun şeriatı bütün insanlar için geçerlidir. Ve o, geçmiş bütün güzel şeriatların ve mekârim-i ahlâkın varisidir. Bu hususta Allah şöyle buyurmaktadır: "*Sonra Kitapı, kullarımız arasından seçtiklerimize mirâs verdik.*"⁵⁸ Ayrıca Rasûlullah, Hz. Ömer'in elinde bir sahife görerek ona "Bu sahife nedir?" diye sormuş, o da "Tevrat" diye cevap vermesi üzerine Rasûlullah kızarak "*Eğer Musâ sağ olsaydı, ancak bana tabi olurdu*"⁵⁹ demiştir.⁶⁰

Pezdevî, son görüşe katıldığını ancak buna bir şart eklemek istediğini belirtir. O da, önceki şeriatın Allah ve Rasûlü tarafından bildirilmesidir. Çünkü Ehl-i Kitap kaynaklarının muharref olduğu bilinmektedir. Ayrıca onların, Hz. Peygamber ümmetine karşı duydukları haset, düşmanlık da ortadadır. Dolayısıyla, onların naklettiklerinde bir şüphe vardır, bu açıdan güvenilir kaynaklardan gelmesi şart koşulmuştur. Tercih edilen görüş de bu şartı içine almaktadır. Nitekim "...Babanız İbrâhim'in dini(ne uyun)..." (el-Hâc, 22/78) ve "Allâh doğru söyledi, öyle ise dosdoğru, Allah'ı birleyici olarak İbrâhim dinine uyun" (el-Âl-i İmrân, 3/95) ayetleri bu gerçeğe uygundur.⁶¹ Zaten İmam Muhammed (189/804), müşterek malın mühâyee

55 Pezdevî, *Usûl*, III, 399.

56 Pezdevî, *Usûl*, III, 400.

57 Pezdevî, *Usûl*, III, 401.

58 Pezdevî, *Usûl*, III, 402-403.

59 Dârimî, "Mukaddime", 39.

60 Pezdevî, *Usûl*, III, 403.

61 Pezdevî, *Usûl*, III, 403-404.

yoluyla taksimi konusunda, “Onlara, suyun aralarında paylaşılacağını, (bir gün devenin, bir gün de kendilerinin su içme nöbeti olacağını) haber ver” (el-Kamer, 54/28) ayeti ile “(Bir gün) onun su içme hakkı var, belli bir günün su içme hakkı da sizin” (eş-Şuarâ, 26/155) ayetini delil getirmiştir ki bu hükümler önceki şeriatlara aittir.⁶²

Sonuç olarak Pezdevî'nin, Allah ve Rasûlü tarafından, reddedilmeksizin bize ulaştırılan önceki şeriatların, Hz. Peygamber'in şeriatı kabul edilmek suretiyle müslümanlar için de bağlayıcı olduğu görüşünü savunduğu söylenebilir.

2.3. Serahsî

Bu başlık altında görüşlerine yer vereceğimiz diğer Hanefî usûlcüsü, Şemsü'l- Eimme es-Serahsî'dir (483/1090). Serahsî'ye göre alimler konuya dair farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Bir görüşe göre Hz. Peygamber, kendisine risalet görevi tevdi edildikten sonra eski şeriatların hükümleriyle amel etmiştir. Çünkü bir peygamber için sabit olan şeriat, neshedildiği bildirilmedikçe kıyamete kadar hak üzere kalacaktır. Dolayısıyla eski şeriatların neshedilmeyen hükümleriyle amel edileceği bildirilmiştir.⁶³

İkinci görüşe göre, Hz. Peygamber, kendisine peygamberlik görevi verildikten sonra eski şeriatların hükümleriyle amel etmemiştir. Her peygamberin şeriatı, kendisinin vefatıyla ya da yeni bir peygamberin gönderilmesiyle son bulur. Dolayısıyla kalıcı olduğuna dair sonraki peygamber tarafından bir delil getirilmedikçe önceki şeriatla amel etmek caiz olmaz.⁶⁴

Üçüncü görüşe göre ise eski şeriatların hükümleri Müslümanlar için de bağlayıcıdır. Çünkü Kur'an ve Sünnet'te haber verilmekle birlikte neshi sabit olmayan hükümler, artık eski şeriat olmaktan çıkmakta ve Hz. Peygamber'in şeriatı haline gelmektedir.⁶⁵

Serahsî, nesh edildiğine dair açık bilgi olmadıkça, Kur'an ve Sünnet'le birlikte önceki şeriatlardan olduğu bilinen hükümlerle amel etmeyi herkes için vacib görür. Çünkü bu hükümler artık Hz. Peygamber'in şeriatı haline

62 Pezdevî, *Usûl*, III, 405.

63 Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed Serahsî, *Usûlü's- Serahsî*, thk. Ebû'l-Vefa Efgani (Kahire: 1954), II, 99.

64 Serahsî, *Usûl*, II, 99.

65 Serahsî, *Usûl*, II, 99.

gelmiştir. Hanefî mezhebindeki muhtar görüş budur. Şöyle ki, Ebu Yusuf erkek ile kadın arasında kısas olayını, "O (hak Kitabı)nda onlara, cana can,..." (el-Mâide, 5/45) ayetine, Hanefî fakihlerinden Kerhî de hür ile köle ve zımmî ile müslüman arasındaki kısasın meşruluğunu, Hz. Peygamber'in "Ben onların (Yahudilerin) öldürdüğü (terkettiği) bir sünneti ihyâya daha lâyığım" sözüne dayandırmıştır. Ayrıca İmam Şâfiî (204/820) de bu konuda Hanefilere muhalif değildir. O da Hz. Peygamber'in iki Yahudi hakkında tatbik ettiği recmî delil olarak kullanmış ve bu görüşünü, yukarıda verilen hadise dayandırmıştır. Dolayısıyla bu konularda âlimlerin dayandığı deliller, tamamen önceki şeriatlara ait hükümlerdir.⁶⁶

Serahsî, yukarıda zikri geçen görüş sahiplerinin iddialarını desteklemek için bir takım deliller ileri sürdüklerini belirtmiştir. Ona göre, Hz. Peygamber'in, risaletinden sonra, eski şeriatların hükümleriyle amel ettiği görüşünü dile getiren usûlcüler, şu delilleri öne sürmüşlerdir:

Bir şeyin mutlak olarak zikredilmesi, *te'bîde* yani kalıcılığına delâlet eder. Zamanla sınırlamak yani tevkît ise, ziyâde bir şey olup, ancak bir delille tayin edilebilir. Sonra, bir peygamber, kendisinden sonra gelen bir peygamberden dolayı peygamberlikten çıkmadığı gibi, onun şeriatı da sonra gelenden dolayı şeriat olmaktan çıkmaz. Ancak neshe dair bir delil varsa o zaman çıkar. Zaten bizler, peygamberlerin hepsine birden iman ettik, ikrâr ettik, tıpkı Allahu Teâlâ'nın şu ayetinde belirttiği gibi: "Mü'minler de, Hepsi Allah'a, meleklerine, Kitaplarına ve peygamberlerine inandı. O'nun elçilerinden hiçbirini diğerinden ayırt etmeyiz (dediler)." (el-Bakara, 2/285).

Ayrıca, her peygamberin getirdiği şeriat doğrudur ve Allah'ın kendisinden razı, hoşnut olduğu hükümleri ihtiva etmektedir. Dolayısıyla sonradan başka bir peygamber ve şeriatın gelmesi, bunların doğruluğunu ve Allah'ın bunlardan hoşnutluğunu ortadan kadirmez. Şu kadar ki, bu doğruluk ve Allah'ın hoşnutluğu o şeriatın hükümlerine muhatap olanlar bakımındandır; farklı muhataplar için bu hükümler doğru olmayabilir. Nitekim şâri'in bu hükmü neshetmesi, yürürlükten kaldırması mümkündür.⁶⁷

Hz. Peygamber'in, kendisine peygamberlik bildirildikten sonra eski şeriatların hükümleriyle amel ettiğini kabul etmeyen ve her peygamberin şeriatı, kendisinin vefatıyla ya da yeni bir peygamberin gönderilmesiyle son bulur

66 Serahsî, *Usûl*, II,100.

67 Serahsî, *Usûl*, II, 100-101.

diyen âlimler ise, sözlerine dayanak olarak şu delilleri getirmişlerdir: “Onu İsrâil oğullarına yol gösterici yaptık” (es-Secde, 32/23). Burada da ifade edildiği şekliyle, Tevrat’ın yol göstericiliği, İsrâil oğullarına tahsis edilmiştir ki, bu kendi şeriatımızda onunla amel etmeyi vacib kılan bir delil olmadıkça, bizim için bağlayıcı olmadığına göstergesidir. Bir peygamberin gönderilmesi, onun şeriatına insanların ihtiyacı olduğu içindir. Eğer bir peygamberin gönderilmesiyle öncekilerin şeriatı sona ermemiş olmasaydı, buna gerek olmadığı söylenebilirdi. Kaldı ki nesh, inanç esaslarında değil amellerde söz konusudur. Hz. Muhammed’in şeriatı kıyamete kadar kalıcıdır, çünkü ondan sonra peygamber gelmeyecektir. Bu da gösteriyor ki bir peygamber gelince öncekinin şeriatı mensûh olur.⁶⁸

Ayrıca, önceki peygamberlerin çoğu bir kavme mahsusken bizim peygamberimiz bütün insanlara gönderilmiştir. Nitekim; *“Bana beş şey verilmiştir ki, bunlar benden önceki peygamberlerin hiçbirine verilmemiştir. Her peygamber sadece kendi kavmine gönderilmiştir. Ben ise kırmızı, esmer herkese gönderildim”*⁶⁹ hadisi bunu göstermektedir. Buradan anlaşılıyor ki peygamberler içerisinde, şeriatıyla sadece belirli bir bölge halkının amel etmesi vacib olanlar bulunmaktaydı. Dolayısıyla bu hükümler, bütün zamanlar için değil muayyen bir zamanda yaşayanlar için vacib olacaktır. Ayrıca aynı zaman diliminde olmakla beraber farklı iki bölgede, insanları kendi şeriatlarına çağıran iki ayrı peygamberin bulunması mümkün olacaktır. Öyleyse bu bağlamda iki ayrı zamanda yaşayan peygamberden her birinin de insanları kendisinden öncekilerin şeriatına değil, kendi şeriatına çağırması caizdir. Zaten Resûlü Ekrem de insanları kendisine uymaya çağırıyordu: *“Eğer Allâh’ı seviyorsanız bana uyun.”* (el-Âl-i İmrân, 3/31). Oysa peygamberliğinden sonra, öncekilerin şeriatlarıyla amel etseydi insanları da buna çağırırdı.⁷⁰

Üçüncü görüş sahipleri ise ortaya konan bu delillere katılmakla beraber, bu görüşten ayrıldıkları noktayı vurgularlar ki o da, öncekilerin şeriatı Hz. Peygamber’in şeriatı haline gelmiştir. Ayrıca *“...Babanız İbrâhim’in dini (ne uyun)...,”* (el-Hâc, 22/78), *“Allâh doğru söyledi, öyle ise dosdoğru, Allah’ı birleyici olarak İbrâhim dinine uyun”* (el-Âl-i İmrân, 3/95) meâlindeki ayetler, sona ermiş ve nesholunmuş bir şeriatın elbette ki ittibâ kaynağı olmayacağını ancak önceki şeriatların Hz. Peygamber’in şeriatı tarafından neshedilmedikçe

68 Serahsî, *Usûl*, II, 101.

69 Buharî, “Teyemmüm”, 1.

70 Serahsî, *Usûl*, II, 102.

bütün insanlar için bağlayıcı olmaya devam edeceğini ortaya koymaktadır. Bunlar için, Hz. Peygamber'in şeriatı demekten başka yol da yoktur.⁷¹

Üçüncü görüş sahiplerinin delillerinden biri de "İşte onlar, Allâh'ın hidâyet ettiği kimselerdir. Onların yoluna uy..." (el-En'âm, 6/90) ayetidir. Ancak muhalif görüşte olanlar, hidâyetin dinin aslına şamil olduğunu; şerî hükümleri, bir başka deyişle amel esaslarını ihtiva etmediğini söyleyerek itirazda bulunmuşlardır. Nitekim bu ayete gelinceye kadar anlatılanlar hep dinin aslıyla, yani tevhîd ve inançla ilgilidir. Kaldı ki burada ismi zikredilen diğer peygamberlerin şeriatları arasında nâsîh ve mensûh vardır.⁷²

Ancak üçüncü görüş sahipleri, buradaki hidayetden maksadın dinin aslı ve şer'î hükümler olduğunu söylemektedirler. Çünkü Kur'an'da başka yerde hidâyetten bahsedilirken, "İşte o Kitap; kendisinde hiç şüphe yoktur; müttakiler için yol göstericidir" (el-Bakara, 2/2) ve "Gerçekten Tevrât'ı biz indirdik, onda yol gösterme ve nur vardır. İslâm olmuş peygamberler, onunla hüküm verirlerdi" (el-Mâide, 5/44) ayetleri hidâyetin inançla beraber şer'î hususlara da şamil olduğunu göstermektedir. Nitekim tefsir ilminin kurucusu Kabul edilen İmam Mücâhid'den (103/721) Sâd sûresinin 24. ayetinde geçen secdeden sorulduğu O'nun da: 'Dâvud secde etti, Peygamber'iniz de ona uymayı emretti' ve sonra da "İşte onlar, Allâh'ın hidâyet ettiği kimselerdir. Onların yoluna uy..." (el-En'âm, 6/90) meâlindeki ayeti okuduğu belirtilmiştir. Bu da gösteriyor ki ayetteki hidâyet sadece dinin aslına değil, şerî hükümlere de şamildir.⁷³

Bununla birlikte, "Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol belirledik" (el-Mâide, 5/48) ayeti, eski şeriatların delil alınamayacağını göstermez. Burada maksat, şeriatların bütünüyle birbirine muhalif olması değil, bazı hususlarda muhalif olmasıdır ki neshe delâlet eder. "Biz Mûsâ'ya Kitabı verdik ve onu İsrâil oğullarına 'Benden başka bir vekil tutmayın' diye bir hidayet rehberi kıldık" (el-İsrâ, 17/2) ayeti de Tevrat'ın sadece İsrâil oğulları için hidâyet kaynağı olduğunu ve başkaları için olmadığını göstermez. Nitekim, "Hidayet, müttakiler yani Allah'tan korkanlar içindir" (el-Bakara, 2/2) ayeti de hidayet genel olduğunu göstermektedir. Bütün bunlar gösteriyor ki, artık eski şeriatlar, nesh edildiğine dair bir delil ortaya çıkmadıkça Hz.Muhammed (s.a.s)'in de şeriatıdır ve onlara uymak vacibdir.⁷⁴

71 Serahsî, *Usûl*, II, 102-103.

72 Serahsî, *Usûl*, II, 103.

73 Serahsî, *Usûl*, II, 103.

74 Geniş bilgi için bk. Serahsî, *Usûl*, II, 104-105.

Serahsî, Hz. Peygamber'in bi'setten önce, önceki şeriatlerle amel edip etmemesi hususundaki görüşleri kısaca vermiştir. Ancak bu konuyu tartışmayı uygun görmemiştir. Çünkü ona göre bu konu, İlm-i tevhîd alanına girmektedir, bu eser ise usul-ü fıkıh alanındadır. Asıl konuda ise aynen çağdaşı Pezdevî gibi, Allah ve Rasûlü tarafından, reddedilmeksizin bize ulaştırılan önceki şeriatların, Hz. Peygamber'in şeriatı olarak bizim açımızdan bağlayıcı olduğu görüşünü savunmuştur.

2.4. Semerkandî

Bu başlık altında son olarak Ebû Bekr Alâüddîn es-Semerkandî'ye (539/1144) yer verilecektir. Semerkandî'nin görüşleri genel itibariyle, önceki usulcülerle paralellik arz ettiği için tekrara düşmeme adına, burada sadece ortaya koyduğu farklı görüşler yer alacaktır.

Semerkandî'ye göre önceki şeriatları bilmenin yolu, ya Kur'an'ın, ya da Hz. Peygamber'in bunları reddetmeksizin bildirmesidir. Bunun Ehl-i Kitap'ın sözüyle sabit olması düşünülemez. Çünkü onların kitaplarının bir kısmı bize göre tahrif olmuştur.⁷⁵ Şer'u men kablenâ'nın bağlayıcılığı hakkında Semerkandî görüşlerini, diğer âlimlerden farklı olarak dört bölüme ayırmış ve farklı sayılabilecek görüşlere yer vermiştir.

Birinci görüşe göre, her peygamberin şeriatı vefatıyla sona erer ve sonraki peygamber için yeni bir şeriat söz konusu olur. Bu görüş sahiplerinin dayandığı delil "Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol belirledik" (el-Mâide, 5/48) ayeti ve şu görüştür: Her peygamber Allah ile kullar arasında elçi durumundadır. Eğer her biri kendinden önceki peygamberlerin risâletini tebliğ ederse, o zaman onun halifesi olur. Bu ise peygamberliğin aslî vazifesine aykırıdır.⁷⁶

İkinci görüş, her Peygamber'in tebliğ ettiği din, nesh edildiğine dair hüküm bulunmadıkça kıyamete kadar bâkî kalacağına dairdir. Şer'u men kablenâ nesh edilmemişse sonradan gelenler için bağlayıcıdır.

Diğer taraftan, bir peygambere nispet edilen din, o peygamberin dini değil, bilakis Allah'ın dinidir. Çünkü bu dinleri ve onların hükümlerini koyan Allah'tır. Nitekim Kur'an'ı Kerimde; "O size, dinden Nûh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrâhim'e, Mûsâ'ya ve İsâ'ya tavsiye ettiğimizi şeriat

75 Ebû Bekr Alaeddin Muhammed b. Ahmed Semerkandî, *Mizânü'l- usûl fi netâici'l-ukûl fi usûli'l-fıkh*, thk. Abdülmelik Abdurrahman es- Sa'dî (Bağdad: Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuunü'd-Diniyye, 1987/1407), II, 685.

76 Semerkandî, *Mizânü'l- usûl*, II, 687-688.

(hukuk düzeni) yaptı" (eş-Şûrâ, 42/13) buyurarak buna işaret edilmiştir. Hal böyle olunca her peygambere gerekli olan şey, Allah'ın dinine kulları çağırmasıdır. Ancak ilk hükümün nesh olduğuna dair bir nass bulunursa, o hüküm Peygamber'in ölümüyle sona ermiş olur. Eğer böyle bir nass yoksa hüküm kalıcı ve bağlayıcıdır.⁷⁷

Üçüncü bir görüş ise, Hz. İbrahim'in şeriatı hariç diğer şeriatların bizim için bağlayıcı olmayacağıdır. Çünkü "Allâh doğru söyledi, öyle ise dosdoğru, Allah'ı birleyici olarak İbrâhim dinine uyun" (el-Âl-i İmrân, 3/95) ayeti buna delâlet etmektedir.⁷⁸ Bu görüş Semerkandî tarafından zikredilmekle beraber, kimler tarafından savunulduğuna dair, her hangi bir bilgi verilmemiştir.

Semerkandî'nin tercih edilen görüş diye verdiği son görüş ise, bizden önceki dinlerin bâkî oldukları, Kur'an ve Sünnet tarafından bize nakledilir ve nesh edilmemiş oldukları bilirse, bu Hz. Peygamber'in şeriatı olur ve bağlayıcı hale gelir. Semerkandî, bu görüşü Ebû Mansûr Maturîdi'ye nispet etmiştir. Ancak bu hüküm öncekilerin şeriatı olarak değil, artık bizim peygamberimizin şeriatı olduğu için bizi bağlar, tıpkı bizim şeriatımızdaki diğer yeni hükümler gibi. Hanefîler'de tercih edilen görüş de budur. Mesela, İmam Muhammed kısmet konusunda öncekilerin şeriatına göre hüküm vermiştir.⁷⁹

Bu görüş sahiplerine göre, Hz. Peygamber, kendine vahyolunanları insanlara tebliğ için görevlendirilmiştir. "Ey Elçi, Rabbinden sana indirilene duyur" (el-Mâide, 5/67) ayeti bunu göstermektedir. Yoksa o, önceki şeriatları bildirmek için gönderilmemiştir. Kendinden önce gelenlerin şeriatını tebliğ edecek olsa peygamber değil onların elçilerinden bir elçi olurdu. Nitekim Resûlü Ekrem de tebliğ için çeşitli yerlere elçi göndermiştir. Bunlar, Allah'ın değil, Peygamber'in elçileriydi.⁸⁰

Semerkandî, görüşlerine itiraz olarak ileri sürülen, 'Hz. Peygamber'in nübüvvetten önce, hac menâsiki vb. konularda Hz. İbrahim'e uymuş olması, bununla beraber, meyte yememesi, at ve katıra binmesi, Yahudilere recm uygulama hususunda kendisinin daha evla olduğunu ifade etmesi, onun önceki şeriatlerle amel ettiğinin göstergesidir', iddiasına karşı çıkmış ve önceki âlimlerden farklı olarak şu cevapları vermiştir:

77 Semerkandî, *Mizânu'l-usûl*, II, 689.

78 Semerkandî, *Mizânu'l-usûl*, II, 690.

79 Semerkandî, *Mizânu'l-usûl*, II, 686-687.

80 Semerkandî, *Mizânu'l-usûl*, II, 690.

Öncelikle şunu belirtelim ki, Hz. Peygamber vahiy gelmeden önce de nübüvvet makamundaydı. Nitekim Hz. Peygamber'in, Âdem su ve toprak arasında iken kendisinin nebî olduğunu ifade ettiği rivayet edilmiştir. Ayrıca Peygamber'in yaptığı fiiller, güzel gördüğü için ve adet üzere yaptığı işlerdir. O din işlerinde hatadan korunmuştur, dolayısıyla yaptığı şeyler, Allah'ın şeriatına müteallik işlerdir. Bununla beraber, Hz. Peygamber, bi'setten sonra vahiy beklemeksizin verdiği kararlarda nasıl kendiliğinden hükmedip, öncekilerin şeriatına uymadıysa, öncesinde de onlara başvurmamıştır.⁸¹ Sonuç olarak, Semerkandî de tıpkı önceki Hanefî âlimleri gibi, Kur'an ve sünnette zikredilmiş ve neshedilmemiş olan önceki şeriatların bağlayıcı olduğunu ifade etmiştir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Araştırmamızda yer verdiğimiz görüş ve delillerden de anlaşılacağı üzere, Şer'u men kablenâ konusundaki asıl tartışma, Hz. Peygamber'in bi'setinden sonra önceki şeriatlarla amel edip etmediği konusudur. Bununla birlikte bazı âlimler tarafından bi'setinden önceki durum da tartışılmıştır.

Ku'an'da ve Sünnet'te yer almayan ve neshedildiğine dair delil bulunan önceki şeriatlarla amel edilemeyeceği hususunda âlimler arasında bir ihtilaf söz konusu değildir. Bu bağlamda sadece Tevrat veya İncil'de bulunan bir hükmü alıp tatbik etmek mümkün değildir. Çünkü bu kitaplar muharref olarak kabul edilmektedir. Bunun yanında naslarda yer alan ve açıkça emredilen hükümler bakımından da bir mesele yoktur. Çünkü artık bunlar eski şeriatlarla değil, nasla sabit hükümlerdir.

Asıl ihtilaf bağlamında bazı âlimler, Hz. Peygamber'in, henüz kendisine vahiy gelmeden önceki şeriatlarla mükellef olmadığını, kimileri ise mükellef olduğunu söylemişlerdir. İkinci görüş sahipleri, Hz. Peygamber'in mükellef tutulduğu şeriatın hangi peygamberin şeriatı olduğu hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bir kısmı Hz. Nuh'a, bir kısmı Hz. İbrahim'e, bir kısmı Hz. Musa'ya bir kısmı da Hz. İsa'ya nispet etmiştir. Diğer bir grup âlim ise bu konuda tevakkuf etmiş ve kesin bir şey söylemenin mümkün olmadığını ileri sürmüşlerdir.

Üçüncü gruba dahil olan Gazzâlî, Hz. Peygamber'in bi'setten önce eski şeriatlarla amel ettiğine dair bir delil bulunmadığı gibi, amel etmediğine

81 Semerkandî, *Mizânü'l-usûl*, II, 694-695.

dair bir delilin de varlığından söz edilemeyeceğini ifade etmiştir. Dolayısıyla Gazzâlî'ye göre kesin bilgi sahibi olunmayan bir konuda fikir beyan etmenin bir anlamı yoktur.

Hanefî usûlcülerin çoğu Hz. Peygamber'in bi'setten önce eski şariatlarla amel edip etmeme hususunda görüş belirtmemişlerdir. Bu konuda görüş belirtenlerden biri olan Serahsî, bunun usûle ait bir konu olmadığını ve tartışmanın gereksizliğini ifade etmiştir. Semerkandî ise Hz. Peygamber'in bi'setten önce eski şariatlerle amel etmediğini savunmuştur. Ona göre Hz. Peygamber eski şariatlara peygamberliğinden sonra müracaat etmediği gibi önce de etmemiştir.

Bu bağlamda konuya dair kesin bir hükme varmak mümkün gözükmektedir. Ancak şunu da ifade edelim ki, Hz. Peygamber'in bir takım fiilleri işlemesi, bunların bağlayıcı olduğuna inandığı için yaptığını göstermez. Eğer böyle bir şey olsaydı, bu konuda bize Hz. Peygamber veya ashâbı tarafından rivayetler ulaşırdı. Ayrıca Hz. Peygamber, bunların bağlayıcı olduğunu nereden bilecek ona göre hareket edecektir. Önünde, kitapları tahrife uğramış bir Ehl-i Kitap varken ve kendisi putperest insanlar arasında yaşarken bunu yapması mümkün değildir. Yine daha önce de belirtildiği gibi ümmî olan bir peygamberin eski kaynakları okuyarak bilgi alması da düşünülemez. Kısaca, konuyu daha fazla irdelenmek Gazzâlî'nin ifadesiyle karanlığa taş atmaktan başka bir şey değildir.

Hz. Peygamber'in risâletle görevlendirildikten sonra, önceki şariatlerle amel edip etmediği ya da diğer bir ifadeyle bu şariatların onun ümmeti açısından bağlayıcı olup olmaması konusunda ise usûlcüler farklı görüşleri sürmüşlerdir. Bu görüşleri üç başlık altında toplamak mümkündür.

(i) Neshedildiğine dair delil bulunmayan önceki şariatlar, müslümanlar için de bağlayıcıdır. (ii) Bunlar müslümanlar için hiçbir şekilde bağlayıcı değildir. (iii) Kur'an ve Sünnet tarafından bize nakledilen ve neshedilmemiş oldukları bilinen önceki şariatlara ait hükümler, Hz. Peygamber'in şariati haline gelmiş ve dolayısıyla müslümanlar için bağlayıcı olmuşlardır.

Hz. Peygamber'in bi'setten sonra, önceki şariatlerle mükellef olmadığı ve amel etmediğini ileri sürenler arasında yer alan Gazzâlî, Hz. Peygamber'in, Ömer'e söylediği, "*Şayet, Musa hayatta olsaydı, bana tabi olmaktan başka yapacağı bir şey yoktu*"⁸² hadisini Hz. Peygamber'in önceki şariatlara uymadığı nok-

82 Dârimî, "Mukaddime", 39.

tasında delil olarak getirmiştir. Ayrıca, Gazzâlî'ye göre, Hz. Peygamber'in hiçbir problem ya da olay karşısında önceki şeriatlara başvurmaması da onun önceki şeriatlarla amel etmediğini göstermektedir. Gazzâlî daha önce verdiğimiz şekliyle karşıt görüşte olanların delillerine yer vermiş ve onları çürütmeye çalışmıştır.

Gazzâlinin konuyu akli delillerle izah etmeye çalıştığını ve izahlarında genellikle tutarlı olduğunu söyleyebiliriz. Sonuçta ileri sürülen ayet ve hadisler konu hakkında net değildir. Dolayısıyla herkes düşüncesine göre bunları delil olarak getirebilir. Gazzâlî de buradan yola çıkarak, bu ayet ve hadislerin delil olamayacağını ortaya koymaya çalışmıştır. Diğer taraftan Gazzâlî'nin delil olarak getirdiği Muâz hadisinin de hadisçiler tarafından sened yönüyle zayıf olarak nitelendirildiğini daha önce söylemiştik.

Görüşlerine yer verdiğimiz beşinci ve altıncı yüzyıl Hanefî usulcülere, Kur'an ve Sünnet tarafından bize nakledilen ve neshedilmemiş oldukları bilinen önceki şeriatlara ait hükümlerin, Hz. Peygamber'in şeriatı haline geldiği ve dolayısıyla bizim için bağlayıcı olduğu görüşündedirler. Araştırmamızın alanına dahil olan Hanefî usulcüler, bu konuda genel itibarıyla aynı görüşü savunmakla kalmamış, aynı delillere de yer vermişlerdir. Yani Hanefî usulcüler arasındaki bir mutabakattan söz etmek mümkündür.

Hanefî usulcülerinin delil olarak getirdikleri ayet ve hadislerin, konuyu izah etmede yeterli olduğunu söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Nitekim yukarıda da ifade edildiği gibi delil getirilen ayet ve hadisler net değildir. Bunlar farklı şekillerde yorumlanabilmektedir. Mesela Gazzâlî ve ele aldığımız Hanefî usulcüler farklı görüşleri savunmalarına rağmen "*Şayet, Musa hayatta olsaydı, bana tabi olmaktan başka yapacağı bir şey yoktu*" hadisini kendi görüşlerine uygun olarak yorumlayıp delil olarak getirmişlerdir.

Özetle ortaya konan bu görüş ve delillerden yola çıkarak konuyla ilgili şöyle bir değerlendirme yapmak mümkündür: Öncelikle, usulcüler arasında var olan ihtilafların, farazî veya lâfzî ihtilaf kabilinden olduğu söylenebilir. Çünkü önceki şeriatlarla amel edilemeyeceğini savunmakla, onların bizim şeriatımıza dönüştüğünü söylemek birbirine uzak düşünceler değildir. Eski şeriatların bizim şeriatımız haline geldiğini söylemek, bir bakıma onları yok saymaktır. Bir şeriattan söz ediliyorsa, ortada olan Hz. Peygamber'in şeriatıdır. Ayrıca burada görüş belirten âlimlerin, fûrû fıkhıta hüküm verirken, savundukları söz konusu delilin yanında, başka güçlü deliller aradıkları ve onlara dayandıkları görülmektedir. Bununla birlikte, Kur'an ve Sünnet'te

zikredilen öncekilere ait şerî hükmün, sadece onlara özgü olup olmadığını gösteren karîneler birlikte zikredilmiştir. Mesela, Yahudilere haram kılındığı belirtilen gıdalar böyledir. Ayet, durumun Yahudilere has olduğunu belirtmektedir. Ancak hükmün özel olarak öncekilere ait olduğu tespit edilemezse, onun her zaman geçerli ve umûmi olduğunu ifade eden bir şey de bulunabilir. Örneğin, kısas ayeti böyledir.

Sonuç olarak, önceki şeriatlara ait hükümler, nassla haber verilmiş ve neshedilmemiş olmak şartıyla müslümanlar için de geçerlidir. Diğer taraftan zaten bunların müslümanların şeriatı olarak kabul edilmesi de mümkündür. O halde bu hükümler, müstakil bir kaynak olmaktan ziyade Kitap ve Sünnet kapsamında düşünülmelidir. Belki bu şekilde, konuya dair ortaya atılan farklı düşünceler arasında var olan görünüşteki ayrılıklar da giderilmiş olur.

KAYNAKÇA

- Âmidî, Seyfuddin. *el-İhkâm fi usûli'l- ahkâm*. Kahire: Matbuâtü'l- Maârif, 1332/1914.
- Atar, Fahrettin. *Fıkıh Usûlü*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1988.
- Buğâ, Mustafa Dîb. *Eserü'l-edilleti'l-muhtelef fiha fi'l-Fıkhî'l-İslâmî*. Dımaşk: Darü'l-İmami'l-Buhârî, ty.
- Buhârî, Abdülaziz Muhammed. *Keşfü'l-esrâr an usûli Fahri'l-İslam el-Pezdevî*. thk. Muhammed Mu'tasım Billah el-Bağdadî. Beyrut: 1417/1997.
- Dârimî, Ebû Muhammed. *es-Sünen*. thk. Seyyid Abdullah el-Yemânî. Medine-i Münevvere: 1386/1966.
- Debûsî, Ebû Zeyd Abdullah b. İsa, *Takvîmü'l-edille fi usûli'l- fıkh*. thk. Halil Muhyiddin Meys. Beyrut: 1421/2001.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Şer'u Men Kablenâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. c. 39:15-19 Ankara: TDV Yay., 2010.
- Ebû Zehra, Muhammed. *İslâm Hukuku Metodolojisi*. trc. Abdülkadir Şener. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1973.
- Ekinci, Ekrem Buğra. *İslâm Hukuku Ve Önceki Şeriatler*. İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2003.
- Emîr Abdülaziz. *Usûlü'l- Fıkhî'l-İslâmî*. Beyrut: 1418/1997.

- Gazzâlî, Ebû Hamid. *el-Menhûl min ta'likâti'l-usûl*. thk. Muhammed Hasen Heyto Dimaşk: 1980.
- Gazzâlî, Ebû Hamid. *el-Mustasfâ min ilmi'l-usûl*. Beyrut: 1324.
- Pezdevî, Ebü'l-Usr Fahrülislam Ali b. Muhammed. *Usûlü'l-Pezdevî*. Keşfü'l-Esrar içerisinde. thk. Muhammed Mu'tasım Billah el-Bağdadî. Beyrut: 1417/1997.
- Şaban, Zekiyyüddin. *Usûlü'l-Fıkhi'l-İslâmî*. Beyrut: Darü'l-Kütüp, 1971.
- Semerkandî, Ebû Bekr Alaeddin Muhammed b. Ahmed. *Mizânü'l-usûl fi netâici'l-ukûl fi usûli'l-fikh*. thk. Abdülmelik Abdurrahman es-Sa'di. Bağdad: Vizâretü'l-Evkâf ve'-Şuûnü'd-Diniyye, 1987/1407.
- Serahsî, Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed. *Usûlü's-Serahsî*. thk. Ebü'l-Vefa Efgani. Kahire: 1954.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *İrşâd'ul-fuhûl ilâ tahkiki'l-hakkı min ilmi'l-usûl*. Beyrut: Daru İbn Kesir, 1432/2011.
- Zerkeşî, Ebû Abdullah Bedreddin. *el-Bahru'l muhît fi usûli'l-fikh*. (y.y.: 1413/1992.
- Zeydan, Abdülkerim. *Fıkıh Usûlü*. trc. Ruhi Özcan. İstanbul: Marmara Üni. İlahiyat Fak.Vakfı Yayınları, 1993.